

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені БОРИСА ГРІНЧЕНКА

Кафедра філософії

«ЗАТВЕРДЖЕНО»

Вченою радою Історико-філософського факультету
ІСТОРИКО-
протокол № 10 від « 10 » жовтня 2016 р.
ФАКУЛЬТЕТ
Вчений секретар Р.В. Мартич Р.В. Мартич

**ПРОГРАМА
КАНДИДАТСЬКОГО ІСПИТУ
ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ
09.00.11 РЕЛІГІЄЗНАВСТВО**

«УХВАЛЕНО»

на засіданні кафедри філософії,
протокол № 4 від 7 жовтня 2016 р.
Завідувач кафедри І.М. Ломачинська І.М. Ломачинська

Київ – 2016

ББК 87.6я73

Укладач: д.філос. н., доц. О.М.Шепетяк

Рецензенти:

І.М.Ломачинська – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Київського університету імені Бориса Грінченка;

І.В.Богдановський – доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії Київського університету імені Бориса Грінченка.

Релігієзнавство: Програма вступного іспиту в аспірантуру зі спеціальності 09.00.11 – Релігієзнавство / Укладач: О.М.Шепетяк. – К.: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2016. – 18 с.

У змісті програми кандидатського іспиту в аспірантуру зі спеціальності «Релігієзнавство» відображено вимоги, що ставляться до об'єму необхідних знань з курсу, а також надана рекомендована основна і додаткова література, необхідна для опрацювання під час підготовки до іспиту.

© Київський університет імені Бориса Грінченка, 2016

ЗМІСТ

Вступ.....	4
I. Зміст навчальної дисципліни.....	5
II. Рекомендована література.....	17
III. Питання для підготовки й складання кандидатського іспиту зі спеціальності 09.00.11 «Релігієзнавство».....	19
IV. Критерії оцінювання знань з курсу.....	21

ВСТУП

Мета – атестація знань, умінь і навичок в галузі релігієзнавства.

Завдання:

- узагальнення та розширення знань в галузі релігієзнавства;
- формування уявлень про релігії минулого і сучасності;
- забезпечення необхідним понятійним апаратом для орієнтування у релігійній ситуації різних історичних періодів;
- опанування здобутками релігійних культур різних народів світу;
- виховання толерантності до релігійних надбань людства.

У результаті опанування навчального матеріалу, передбаченого програмою кандидатського іспиту, здобувач повинен

знати:

- основні поняття і визначення релігій світу;
- доктринальні особливості релігій світу;
- Священні Писання релігій світу;
- історії зародження релігій;
- історичні умови та особливості розвитку релігій;
- морально-етичні доктрини релігій світу;
- релігійні обряди та ритуали;
- цивілізаційні ролі релігій.

вміти:

- орієнтувати у розмаїтті релігійної палітри сучасного світу;
- аналізувати релігійні доктринальні особливості та їхній зв'язок з історією культури;
- бачити зв'язки морально-етичних доктрин релігій світу із загальнолюдськими моральними уявленнями;
- бачити впливи релігій світу на формування цивілізаційних ідеалів людства;
- застосовувати отримані теоретичні знання у практичному орієнтуванні у світі релігій;
- розрізняти мовні особливості Священних Писань та лінгвістичну історію їх написання;
- аналізували містичні сегменти релігій світу.

I. ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Тема 1: Ранні релігійні вірування

1. *Анімізм*

Анімізм як "релігійний мінімум" в Едуарда Бернета Тейлора. Доанімістична теорія Фрейзера. Аніматизм Маретта і Штернберга. Археологічні матеріали для вивчення анімізму. Лінгвістичні матеріали для вивчення анімізму. Сучасний анімізм в Африці. Анімізм індіанців Північної Америки. Анімізм аборигенів Австралазії. Впливи анімізму на формування пізніх форм релігійності. Цивілізаційне значення анімізму.

2. *Магія*

"Золота віть" Фрейзера. Симпатична (імітативна) магія. Контагіозна магія. Теорія походження магії Еліаса Леві (Альфонса-Луї Констана). Теорія походження магії Жерара Анкосса. Теорія походження магії Карлоса Кастанеди. Магія в мікенській культурі. Магія і культ Гермеса. Магія і неоплатонізм. Магія Середньовіччя і Ренесансі.

3. *Тотемізм*

Тотемізм і само ідентифікація людини. тотемізм і соціалізація людства. Тотемізм і вивчення релігійних вірувань оджибва. Класифікація тотемів. Традиції і ритуали тотемізму. Тотемізм і самозахист перед стихіями. Тотем і табу. Священне споживання тотему. Тотемізм аборигенів Австралії, Африки, Північної і Південної Америки, Індії. Тотемічні звичає в культурах Стародавніх Греції і Риму. Джона Мак-Леннана і дослідження тотемізму. Теорія Спенсера і Леббока: тотемізм як наслідок непорозуміння, викликаного звичаєм давати людям імена об'єктів природи внаслідок бідності мови. Теорія Джевонса: тотемізм як наслідок невиділення людиною себе зі світу природи. Теорія Фрейзера: тотемізм як різновид магії. Теорія Піклера і Солмо: тотемізм як звичка зображати тотем на символах роду. Теорія Тейлора: тотемізм як з культ предків і елемент віри в переселення душ.

4. *Культ богині-матері*

Magna Mater і фемінізація давнього суспільства. Богиня-матір і культ Землі. Археологічні знахідки "палеолітних Венер". Трансформування культу богині-матері в розвинені культу богинь родючості. Богиня-матір у грецькій міфології (Артеміда, Афіна, Афродіта, Деметра, Гера, Гея, Персефона). Богиня-матір у стародавніх семітських народів та культ богині Аллат. Єгипетський культ жіночого божества (Ізида і Хатор). Зороастристська богиня Арвісура Анагіта. Жіноче божественне начало в індуїзмі (Адіти, Деві, Шакті, Радха). Культ Дани в кельтській міфології. Жіночі божества Риму – Венера і Юнона. Мокоша і рожанці у слов'ян. Шумерсько-аркадські богині Іштар і Намму.

5. *Шаманство*

Шаманство як комплекс способів свідомої взаємодії з потойбічним світом. Шаманство і ранні суспільства. Шаманство древніх народів. Сучасне шаманство Сибіру. Шаманство в Африці. Шаман як культова постать.

Тема 2: Релігії Родючого півмісяця

1. Релігія Месопотамії

Вавилонсько-ассирійська поезія бібліотеки Ашшурбаніпала. "Діалог пана і раба". "Поема про створення світу" (Енума еліш). Боротьба Мардука і Тіамат та формування світу. Культ богів Ану, Енліля і Ейя. Міфи про Іштар та Ерешкігаль – культ помираючого та воскресяючого божества.

2. Єгипет

Геліопольський, геракліопольський та мемфіський міфи про походження світу. Нун і водний хаос. Геліопольська енеада (Ра, Шу, Тефнут, Геб, Нут, Осіріс, Ізида, Сет, Нефтіда). "Золотий вік" Ра. Ізида та таємниця імені Ра. Хатор – око Ра. Амон-Ра і змії Апоп. Бог землі Геб і богиня неба Нут. Міфи про Осіріса та Ізиду. Смерть і воскресіння Осіріса. Народження Гора. Сет – злий бог пустелі. Містерії Осіріса. Осіріс і початки муміфікації. Маат і доля. Тот і Гермес Трісмегістос. Тваринні іпостасі єгипетських божеств. Історія єгиптології. Реформа Ехнатона (Аменхотепа IV). Політична і культурна ситуація Єгипту правління Аменхотепа IV і Ніфертіті. Правління і політичні реформи фараона Сменхкари. Фараон Тутанхамон і реставрація давніх культів. Атомізм і амарнська культура.

3. Зороастризм

Хронологія зародження зороастризму. Західно-арійські вірування. Авеста – священна книга зороастризму. Зенд та інша коментаторська література зороастризму. Відомості про життя Заратустри. Монотеїзм зороастризму. Ормузм і начало світу. Культ Ахури Мазди, Аши, Воху Мани, Хшатри, Армаїті, Хаурватата, Амеретата. Аріман і початок зла. Культ Ангри Майїнью, Друдж, Акем Мани, Душ Кшарти, Тарамаїті, Ацетата, Меретина. Основні чесноти зороастризму: добрі думки (хумата), добрі слова (хухта), добрі вчинки (хваршта). Міст Чінвад і відбір благочестивих. Поняття Даени. Саошьянт і кінець світу. Священна матерія в зороастризмі. Зороастризм у Персії. Сучасний зороастризм в Ірані та Індії.

4. Юдаїзм

Історія юдаїзму. Авраам – батько віри. אברהם – Ягве. Священний текст юдаїзму – ТаНаХ. Гора, Небіїм і Хетубім. Юдаїзм після єгипетської неволі. Розподіл царства: відмінності культів Ізраїлю та Юдеї. Вавилонська неволя і руйнування Храму. Зародження синагоги. Пророки. Повернення до Єрусалиму та відновленн Храму. Фарисеї, садукееї, зелоти, есеї та іродіани. Месіанські очікування. Печери Кумран. Повстання Бар-Кохби і знищення Єрусалимського Храму. Культ Тори. Сефарди і ашкенази. Ортодоксальний

юдаїзм, хасиди, реформістський юдаїзм Мозеса Мендельсона, консервативний юдаїзм, месіанські євреї. Сіоністський рух. Сучасний юдаїзм.

Тема 3: Релігії Далекого Сходу

1. Індуїзм

Особливості східно-арійської релігійності. Веди і ведична релігія. Особливості брахманізму. Священні тексти індуїзму: Веди, Брахмани, Араньяки, Упанішади, Пурани, Махабхарата, Рамаїяна. Асури, ракшами та ішачі. Головні боги Брахма, Вішну, Шива. Жіночі божества Сарасваті, Лакшмі, Парваті. Шановані божества Ганеша і Кама. Виникнення і зникнення світу – день і ніч Брахми. Вішну та життєва сила світу. Аватари Вішну. Шива і знищення світу. Аватари Шиви. Вчення про сансару. Вчення про карму. Модифікації сучасного індуїзму. Культ індуїзму. Індуїзм за межами Індії.

2. Сикхізм

Гуру Нанак і зародження сикхізму. Пенжаб як батьківщина сикхів. Сикхізм як спроба синтезу ісламу та індуїзму. Головна святиня сикхів – Хармандир-Сахіб (Золотий храм). Гуру Гобінд Сінгх і ліквідація інститут спадкових гуру. Боротьба місалив. Утворення держави сикхів Пенджаб у 1767 р. Англійська окупація Пенджабу в 1849 р. та усунення Даліп Сінгх. Монотеїзм сикхізму. Модуси Бога: Ніргун і Саргун. Творення світу як самовираження Бога. Заперечення реінкарнації, раю, пекла. Посмертне розчинення душі в природі. Любов і братні відносини між людьми як моральні принципи сикхізму. Відмова від власного Я як . Визнання свого Я – це найнижчий рівень пізнання. Пізнання, поглиблюючись, переходить до усвідомлення себе частиною сім'ї, суспільства, природи, Бога. Гуру Грантх Сахіб – священне писання сикхізму. Реліквії сикхізму: кеш, кандша, кара, кахла, кірпан.

3. Конфуціанство

Постать Кофуція. Релігійна ситуація князівства Лў. Книги Конфуція: Ї Кінг, Ші Кінг, Шу Кінг, Хроніка Китаю, Лі Ї. Писання конфуціанства: Лунь Юи", Да Гсуе, Чонг Йонг, Книга Менція. Етика Конфуція і *золоте правило*. Вчення про виправлення імен. Зародження конфуціанського культу. Конфуціанство в сучасному Китаї. Конфуціанство за межами Китаю.

4. Даосизм

Ляо Дзй – засновник даосизму. Ляо Дзй та Їнь Гінь. Метафізика Ляо Дзй. Космічний закон Дао. Дао. Апофатизм Дао. Принципи етики Ляо Дзй. Дао і принципи державного управління. Даоська медитація. Даосизм і зіткнення з буддизмом. Даоський культ.

5. Синтоїзм

Синтоїзм – традиційна релігія Японії. Виникнення назви "синто". Відсутність священного писання синтоїзму. Культ камі. Синтаї і культ. Гора Фудзіяма як центр культу. Аматерасу Омікамі – головна богиня синтоїзму. Священна роль імператора. Синто і шамани та медіуми. Обряди охараї і місогі. Мораль

синто. Рухи за очищення синто від впливів буддизму. Монтеїстична реформа Ацутане Хірате.

Тема 4: Релігія Греції

1. Олімпійська релігія

Ха́ос і виникнення світу. Згадки про поняття хаосу у Гесіода. Γαῖα – богиня землі. Міфи про Οὐρανός. Перше покоління грецьких богів. Κρόνος – бог часу. Друге покоління богів. Золотий вік у грецькій міфології. Постаті Гестії, Гери, Деметри, Аїда і Посейдона. Ῥέα і народження Зевса. Ζεὺς і третє покоління богів. Боротьба Зевса і Хроноса.

2. Елевсинські містерії

Міфи про Деметру. Помираюче і воскресаюче божество. Культ Перпепони-Кори. Персефона і Аїд. Ритуали Елевсинських містерій. Божественні символи і їхня роль в містерії.

3. Містерії Діоніса

Міфи про Діоніса-Вакха. Ахейські міфи про Діоніса. Культ Діоніса у Фракії. Діоніс і відсутність регламентованого культу. Асоціальність містерій Діоніса.

4. Орфізм

Постать Орфея. Орфей і Еврідіка. Орфей у безодні. Аїд і чари Орфея. Доля і невідворотність смерті. Смерть Орфея. Муза Калліопа і оплакування Орфея. Захоронення Орфея на вершині гори Пангей. Голова Орфея на острові Лесбос. Аполлон і Діоніс. *Орфічні гімни*. Дуалізм світла-темряви, порядку-хаосу, Аполлона-Діоніса в орфізмі. Космогонія і теогонія орфізму.

5. Релігія Риму

Адаптація олімпійської релігії в Римі. Римський пантеон. Міфи стародавнього Риму.

Тема 5: Буддизм

1. Сіддхартха Гаутама Шакья-Муні

Реальність постаті Гаутама. Народження Гаутама. Шуддходапа і династія Шакія. Майя і пророцтва про народження Гаутама. Дитинство та юність Гаутама. Сім'я Гаутама: Ясодхарі та син Рахул. Сіддхартха та зустріч із старцем, хворим, мертвим і монахом. Гаутама і пошуки причини страждань. Просвітлення. Перша община монахів – сангха. Перша проповідь у Бенарес. Смерть Будди у Кушінарі.

2. Трипітака

Трипітака – священна книга буддизму. Віная-пітака та правила щодо прийому в общину, Сутта-пітака та повчання Будди та його учнів, Абідарма-пітака та філософія буддизму.

3. Чотири святі істини:

Перша істина – все життя є стражданням, друга істина – причиною всіх страждань є бажання, третя істина – звільнення від бажань приносить

звільнення від страждань і перероджень, четверта істина – звільнення можливе через вісім святих дій.

4. *Онтологія та антропологія буддизму*

Дхарма. Нереальність людської індивідуальності. Примарність світу. Скандхи душі. Сукупність сандх і атман. Вчення про перевтілення. Зло як незнання, яке формує ілюзорне Я. Перевтілення і сансара. Архат і нірвана. Етика буддизму.

5. *Поділи буддизму*

Тхеравада. Хінаяна. Махаяна. Постать бодхісатви. Дзен-буддизм. Чань-буддизм. Тібетський ламаїзм: Далай-Лама і Пансен-Лама.

Тема 6: Іслам

1. *Виникнення ісламу*

Мухаммед і виникнення ісламу. Поширення ісламу. Мекка і Медина. Історія ісламу. Поширення ісламу в сучасності. Іслам в Україні. Священна книга ісламу – Коран. Зайда Ібн Сабіта.

2. *Віровчення ісламу*

Віра в єдиного Бога – Аллаха. Віра в ангелів. Вірою у Священне Писання. Віра у послаництво Мухаммеда. Вірою в кінець світу і загробне життя. Віра у воскресіння мертвих. Шаріат – збірка законів.

3. *Обряд ісламу*

Намаз – щоденна п'ятиразова молитва. Рамадан – піст протягом дев'ятого місяця за мусульманським календарем. Хадж – паломництво до Мекки. Закят – сплата податку, збір грошей з багатих мусульман на користь духовенства і бідних. Суннат – обрізання. Ніках – шлюб. Мірадж – свято вознесіння пророка Мухаммеда. Джиназа – похорон.

4. *Поділ ісламу*

Халіф і політична влада. Халіф Алі. Бротьба Алі та Омеядів. Суніти. Шиїти. Суфії.

Тема 7: Біблія: Старий Завіт

1. *П'ятикнижжя Мойсея*

Формування та авторство П'ятикнижжя: усна та записана Тора, авторські школи П'ятикнижжя (елогіст, ягвіст, девтерономіст, священничий кодекс), єдність традицій П'ятикнижжя. Книга Буття і всесвітня історія: біблійна космогонія, походження людини, гріх прародичів як проблема добра і зла, протоєвангеліє і обітниця спасіння як мета і основна тема Біблії, всесвітній потоп. Книга Буття та історія Ізраїля: Патріарх Авраам та вихід з Уру Халдейського, Патріарх Ісаак, Патріарх Яків і початок народу Божого. Книга Виходу: єгипетська неволя Ізраїль у Єгипті, постать Мойсея, Пасха – вихід з Єгипту. Декалог як моральний закон для людства: Завіт Бога і людини, моральні засади Декалогу, імперативність Декалогу. Книги Левіт, Чисел і

Второзаконня: книга Левіт – старозавітній священний обряд як вияв віри, тематика книг Чисел, Второзаконня – продовження Закону.

2. *Історичні та поетичні книги*

Зміст та головні ідеї історичних книг Біблії: книги Ісуса Навина та історія спасіння в Палестині, книги Суддів та ідея Бога як царя вибраного народу, книги I-II Самуїла, I-II Царів, I-II Хронік і відмова від Божого царювання, Історичні книги епохи вавилонської неволі, книги Езри і Неємії та визволення народу, морально-духовні ідеї книг Товита, Естери і Юдити. Книги Макавеїв і боротьба проти еллінізму: еллінізація Ізраїля і чистота віри, духовно-політична боротьба, Єрусалимський Храм і його роль в біблійній історії. Поетичні книги Старого Завіту: поезія псалмів, літургійне застосування псалмів, тема любові в Пісні Пісень, тема Мудрості Божої у Біблії, книга Приповідок Соломона, книга Мудрості і софійна література, основні теми книги Сираха, приклад віри у книзі Йова, екзистенціалістський песимізм Проповідника, Когелет в контексті близькосхідної літератури.

3. *Пророки*

Феномен пророка: пророк як посланець Божий, роль пророка у житті народу, сутність пророцтва. Великі пророки Біблії: пророк Ісаїя і асирійська війна, пророк Єремія і вавилонська війна, пророк Даниїл і вавилонська неволя, Єзекиїл – пророк в діаспорі. Малі пророки Біблії: пророки XIX століття (Йоїл, Йона, Амос), пророки XVIII століття (Осія, Міхей, Наум, Софонія, Авакум), пророки XVII- XV століття (Авдій, Агей, Захарія, Малахія).

Тема 8: Біблія: Новий Завіт

1. *Новий Завіт. Євангелія*

Ісус Христос і Новий Завіт: біблійна історія на межі епох, релігійна ситуація у світі на межі епох, месіанські очікування. Очікування і прихід Христа: Різдво Христове в біблійних описах, проповідь Христа словом і ділом, Смерть і Воскресіння Христа. Формування Євангелій: джерело Q, мова Євангелій, Євангелія і ранні християнські спільноти. Синоптичні Євангелія: Євангеліє від Матея, Євангеліє від Марка, Євангеліє від Луки. Євангеліє від Івана: Особливості Євангелія від Івана, Богослов'я Логосу у Євангелії від Івана, Точність описів Євангелиста Івана. Апокрифічні Євангелії: Гностичні апокрифічні євангелії, Апокрифічні євангелії дитинства Ісуса, значення апокрифів.

2. *Апостольські писання*

Діяння Апостолів: авторство Діянь Апостолів, Діяння Апостолів – Євангеліє Церкви, перші кроки християнства. Corpus Paulinum: Protoperaulinen (Послання до Римлян, I-II до Коринтян, до Галатів, до Филипа, I до Солунян, до Филимона), Deuteroperaulinen (Послання до Колосян, до Ефесян, II до Солунян), пастирські Послання (I-II до Тимотея, до Тита), Послання до Євреїв. Соборні апостольські Послання: Послання Апостола Якова, I-II

Послання Апостола Петра, I-III Послання Апостола Івана, Послання Апостола Юди. Апокаліпсис (Одкровення Івана Богослова): Зміст і головні ідеї Апокаліпсису, Символи і образи в Апокаліпсисі, "Кінець світу" versus заклик до навернення.

3. Новозавітні апокрифи

Апокрифічні послання Апостола Павла (III до Коринтян, до Лаодикійців, до Олександрійців, Євангеліє від Павла), Апокрифічні Діяння Апостолів (Діяння Петра і Павла, Діяння Варнави, Діяння Филипа Елладі, Діяння Томи, Діяння Івана, Успіння Блаженної Діви Марії, Діяння святого апостола і євангелиста Івана Богослова, Діяння і мучеництво апостола Мататія, Діяння Павла, Діяння Павла і Текли, Діяння святого апостола Тадея, одного з дванадцяти, Діяння Филипа, Мучеництво святого апостола Павла, Мучеництво святого і преславного першоапостола Андрія, Учення Адая апостола), Апокрифічні послання Апостолів (Послання Авгара до Христа, Послання Христа до Авгара, Переписка апостола Павла з Сенекою, Послание до Лаодикійців, Послання Климента Єпископа, Послання апостола Варнави, Послання апостола Петра до апостола Якова, Послання дванадцяти Апостолів, Третє послання апостола Павла до Коринтян, Послання Діонізія Ареопагіта, Слово св. Івана Богослова), Апокрифічні Апокаліпсиси (Апокаліпсис Івана (два твори), Апокаліпсис Петра, Апокаліпсис Павла, Откровенняє Варфоломея), Інші новозавітні апокрифи (Похід апостола Павла по муках, Таємна Книга Івана, Таємна Книга Якова, Діалог Спасителя, Книга Томи, Бесіда трьох святих, Сказання Афродітіана).

Тема 9: Патристика і формування християнської теології

1. Християнська думка до I Нікейського Собору

Передумови донікейського богослов'я та рання християнська література: Дідахе, Послання Апостола Варнави, Пастир Єрми. Апостольські мужі: Климент Римський, Ігнатій Антіохійський, Полікарп Смирнський, Папій Ієрапольський. Гностицизм і боротьба з ним: гностицизм Валентина, гностицизм Василида, гностицизм Маркіона, Іриней Ліонський і теоцентрична антропологія. Ранньохристиянські апологети: Атенагор Афінський, Теофіл Антіохійський, Юстин Мученик, Таціан Ассирієць, Мелітон Сардійський. Латинські донікейські Отці: Іполит Римський, Тертуліан, Кипріан Карфагенський. Олександрійські богослови III століття: Климент Олександрійський, Оріген, орігенізм III століття, Діонісій Великий, Григорій Чудотворець. Єресі II-III століть: адапціонізм, докетизм, офіти, каїніти, сифіани, модалізм (савеліанство). Помісні Собори донікейської ери, канонічна донікейська традиція: Анкирський собор, Неокесарійський Собор, Гангрський Собор, Вчення 12 апостолів, Церковні канони Святих Апостолів, Настанова апостольська (Дидаскалія), Правила Святих Апостолів.

2. Вселенські Собори IV століття

Антіохійські попередники аріанства: Павло Самосатський, Лукіан. Аріанство. Перший Нікейський Собор 325 року (I Вселенський Собор). Проблеми нікейської термінології. Атанасій Великий. Маркел Анкірський. Фотін. Помісні Собори в постнікейській дискусії: Тірський Собор 325 року, Римський Собор 340 року, Антіохійський Собор 341 року, Сердикійський Собор 342-343 років, Філітопольський Собор, Собор 353 року в Арлі, Міланський Собор 355 року, Собор в Армініумі-Селевкії 359 року, Олександрійський Собор 362 року. Модифікації аріанства: оміусіани, аномей (євноміани). Отці-Каппадокійці: Василій Великий, Григорій Богослов, Григорій Ніський. Міжсоборові дискусії: пневматомахи, Євсевій Севастійський, імператор Теодозій. I Константинопольський Собор 381 року (II Вселенський Собор). Східні Отці IV століття: Кирило Єрусалимський, Епіфаній Кіпрський, Іван Златоуст. Латинські Отці IV століття: Іларій Піктавійський, Амврозій Медіоланський, Єронім Стридонський, Августин Гіппонійський. Монаша література IV століття: Євагрій, Макарій, Антоній. Єресі IV століття: авдіанізм, донатизм. Антіохійська христологія: Діодор Тарський і Теодор Мопсуестійський. Несторіанство і христологічні спори. Олександрійська христологія: Кирило Олександрійський. Передумови Ефеського Собору. Ефеський Собор 431 року (III Вселенський Собор). Наслідки Ефеського Собору і мир 433 року. Становлення монофізитства і Ефеський "розбійничий" собор 449 року. Халкидонський Собор 451 року (IV Вселенський Собор). Післяхалкедонська полеміка. Теопасхизм: монахи Малої Скифії, Іван Максентій. Філоксен і Севір versus Іван Кесарійський і Леонтій Єрусалимський.

3. Християнська думка пізньої патристики

Проблема "трьох глав". Орігенізм VI століття. II Константинопольський Собор 553 року (V Вселенський Собор). Шостий Вселенський Собор у Константинополі (III Константинопольський 680-681 pp.) і богослов'я VII століття та боротьба з монотелітством. Псевдо-Діонісій Ареопагіт. Моноенергетизм (монотелітство). Максим Ісповідник. III Константинопольський Собор (VI Вселенський Собор, 680-681). Трульський (П'ято-Шостий) Собор 691 року і його канонічне надбання. Сьомий Вселенський Собор в Нікеї (II Нікейський 787 p.) та іконоборство. Іван Дамаскин та захист іконопочитання. Другий період іконоборства. Богослов'я візантійського Середньовіччя: Патріарх Фотій, Симеон Новий Богослов, Григорій Палама, Микола Кавасила.

Тема 10: Західноєвропейська християнська думка

1. Богослов'я епохи Каролінгів

Вчення про Причастя: консубстанціяція і трансубстанціяція. Спір про універсалії. Вчення про благодать. Альберт Великий, Тома Аквінський. Вчення про Святі Тайни. Середньовічна містика: Бернард із Клерво, Гуго і

Рішар де Сен-Віктор. Die Gottesfreunde і Майстер Екгарт. Вселенські Собори Католицької Церкви до Реформації: IV Константинопольський Собор, I Латеранський Собор (IX Вселенський, 1123), II Латеранський Собор (X Вселенський, 1139), III Латеранський Собор (XI Вселенський, 1179), IV Латеранський Собор (XII Вселенський, 1215), I Ліонський Собор (XIII Вселенський, 1245), II Ліонський Собор (XIV Вселенський, 1272-1274), Венський Собор (XV Вселенський, 1311-1312), Констанський Собор (XVI Вселенський, 1414-1418), Флорентійський Собор (XVII Вселенський, 1438-1445), V Латеранський Собор (XVIII Вселенський, 1515-1517).

2. Західна Реформація і християнська думка Нового часу

Мартін Лютер: відношення до Писання, Закон і Євангеліє, вчення про людину і свободу волі, відношення до богослужінь і Таїнств. Лідери Реформації: Меланхтон, Цвінглі, Кальвін; Синод у Дордрехті, Формула згоди. Конрреформація. Католицьке богослов'я. Тридентійське богослов'я. Реформація в Англії.

3. Християнська думка XVIII-XX століть

Богослов'я епохи Просвітництва, Кант, Гегель, романтизм, Кьєркегар, Ліберальне богослов'я (Ф. Шляєрмахер, А. Річль), Прістонська і Нідерландська школи. Неоортодоксійний протестантизм Карла Барта. Сучасне англіканське богослов'я: Джон Робінсон і Джон Спонг. Католицьке богослов'я XX століття: Неосхоластика, Другий Ватиканський Собор, Німецькомовне богослов'я XX століття (Карл Ранер, Емеріх Корет, Ганс Урс фон Бальтазар, Йозеф Ратцінгер), "Нова теологія" Анрі де Любака та Іва Конгара. Богослов'я визволення (Густаву Гутьєррес).

Тема 11: Християнства в Україні до XVI століття

1. Хрещення Русі 988 року. Перші століття київського християнства

Зародження Київської Русі. Релігійність давніх слов'ян. Св. Ап. Андрей Первозванний і українські землі. Діяльність пап Климентія I та Мартина I. Християнізація слов'ян. Місія Свв. Кирила і Methodія. Гагіографічні розповіді в "Житті Св. Стефана Сурожского" та "Житті Св. Георгія Амастридського". Чудо Покрова Пресвятої Богородиці у Влахерні та ймовірне хрещення русичів: описи патріарха Фотія та Нестора Літописця. Християнство і перші Рюриковичі. Хрещення Св. княгині Ольги. Християнство в час правління кн. Ольги. Правління кн. Святослава Хороброго та міжусобна боротьба Святославичів. Володимир на великокняжому престолі. Володимирова реформа язичництва. Володимирова Русь і християнські держави Європи. Причини хрещення Русі. Візантійські впливи на Київську Русь. Константинополь і Київ. Устав Володимира – перший церковно-правничий документ Русі. Організація першої церковної ієрархії. Боротьба за київський престол синів Володимира та мученицька смерть Свв. Бориса і Гліба. Ярослав Мудрий та заснування Київської митрополії. Руська Правда в контексті

церковного права. Київська митрополія: проблема історичних відомостей до 1037 р. Іларіон – митрополит Київський. Перші Київські митрополити. Церковний розкол 1054 року і Русь. Кн. Ізяслав-Дмитро Ярославич і папа Григорій VII. Корона Ізяслава. Введення свята "Перенесення мощів Св. Миколая" в календар Київської Церкви. Церковна політика кн. Володимира Мономаха. Київська Церква за митрополита Никифора. Початки міжконфесійної полеміки. Церковна політика кн. Ізяслава II Мстиславича. Митрополит Клим Смолятич

2. *Християнство монголо-татарської епохи. Заснування Галицької митрополії*
Галицько-Волинське князівство. Кн. Роман Мстиславич та папа Інокентій III. Боротьба за галицький престол. Кн. Мстислав Удатний. Кн. Данило Галицький. Татарська навала. Стосунки кн. Данила з папою Інокентієм IV. Посольство П'єтро де Карпіні. Митрополит Петро Акерович на Ліонському Соборі. Ліонська унія. Папський легат, абат Опізо. Історія корони Данила Галицького. Булла папи Інокентія IV 14 травня 1253 р. Галицька митрополія. Митрополит Київський Кирило та його переїзд до Суздаля. Утворення Галицької митрополії за кн. Юрія Львовича. Перший Галицький митрополит Нифонт. Петро Рутенський, митрополит всієї Русі.
3. *Українська Церква у Литві і Польщі. Християнство і козацтво*
Україна у Великому князівстві Литовському. Друге відновлення Галицької митрополії з ініціативи князя Вітольда. Собор українських і білоруських єпископів 1415 р. та обрання митрополитом Григорія Цимблака. Україна під Польщею: "tempus juris ruthenicalis" та "Едлинський привілей" 1430 р. Митрополит Ізидор на Флорентійському Соборі. Флорентійська унія. Проголошення автокефалії Московської Церкви в 1457 р. Перший московський патріарх Йов I. Козаччина і Церква. Хмельниччина. Плани єрусалимського патріарха Паїсія щодо Хмельницького. Церковні домовленості за Зборівським мирним договором. Чернецтво в релігійному контексті

Тема 12: Українське християнство після унії

1. Берестейська унія. Постберестейська полеміка та українська Церква XVII–XIX ст.

Причини укладення унії. Берестейській унійний Собор 1596 р. Берестейський антиунійний Собор. Митрополит Михайло Рогоза. Іпатій Потій та Кирило Терлецький. Становище унійної та неунійної ієрархій у Польщі. Мученики за віру. Св. Йосафат Кунцевич. Спроби поєднання "Русі з Руссю". Висвячення православної ієрархії. Митрополит Йов Борецький. Ініціативи Йосифа-Веньямина Рутського, Петра Могили та Мелетія Смотрицького. Бобринський Собор 1626-1629 рр. унійної митрополії. Ідея Київського патріархату. Митрополит Ісає Косинський. Митрополит Петро Могила. Переговори митрополитів Петра Могили і Йосифа-Веньямина Рутського.

Підпорядкування Київської православної митрополії Московському патріархату. Позиція гетьмана Самойловича. Князь Гедеон Четвертинський, митрополит Київський. Греко-Католицька Церква в Польщі та Австро-Угорщині

2. Українські Церкви в ХХ столітті

Митрополит Андрей Шептицький. Патріарх Йосиф Сліпий. Українське православ'є початку ХХ століття. Радянська держава і Церква. Ідеологічний тиск, політика нацистської атеїзації. Репресії щодо служителів культу. Війна і Церква. Релігійні навчальні заклади в Україні. Контакти з релігійною діаспорою. Іван Огієнко – Митрополит Іларіон. Релігійні видання в Україні. Львівський псеводособор 1946 року і його наслідки. Руська Православна Церква в повоєнній Україні

3. Українські Церкви від 1990 року

Реформаторська Церква. Баптизм та п'ятидесятництво. Союз християн віри євангельської в Україні. Адвентизм. Свідки Єгови. Міжцерковні відносини в Україні. Заснування та діяльність Всеукраїнської ради Церков і релігійних організацій. Закон України "Про свободу совісті і релігійні організації". Державні структури, відповідальні за співпрацю з Церквами і релігійними організаціями. Відродження Української Греко-Католицької Церкви. Повернення в Україну патріарха Мирослава-Івана Любачівського. Митрополит Володимир Стернюк. Українська Православна Церква Київського Патріархату. Патріарх Мстислав Скрипник. Патріарх Володимир Романюк. Патріарх Філарет Денисенко. Відновлення Української Автокефальної Православної Церкви. Патріарх Дмитрій Ярема. Заповіт патріарха Дмитрія. Українська Православна Церква Московського Патріархату. Проблема національної Церкви.

Тема 13: Філософське осмислення релігії

1. Релігія і філософія

Климентія і Тертуліан. Вільгельм Ляйбніц і Теодицея. Theologia naturalis. Онтологічний доказ існування Бога Анзельма Кентеберійського і Рене Декарта. Докази Альберта Великого. Космологічні аргументи Томи Аквінського: ex motu, ex ratione causae efficientis, ex possibili et necessario, ex gradibus perfectionis, ex gubernatione rerum. Теорія ентропії і теорія великого вибуху та релігійна космологія. Телеологічні аргументи: design argument. Антропічні принципи Брендона Картера. Незвичайні релігійні досвіди в аналізі Каролін Франкі Дейвіс: інтерпретативні досвіди, квазі-чуттєві досвіди, досвіди об'явлення, відновлюючі досвіди, досвіди прикладу, містичні досвіди. Емпіричний кумулятивний аргумент Річарда Свінборна. Аргументація реформістської епістемології Елвіна Плантінги. Аргументи з практичної користі – парі Паскаля. Гносеологічні та релігійно-філософські ідеї Іммануїла Канта.

2. *Теорії критики релігії*

Фрідріх Фойєрбах і антропологізація релігії. Карл Маркс та Фрідріх Енгельс та критика релігії з позиції історичного матеріалізму. Зігмунд Фройд і психоаналітичний аналіз релігії.

3. *Аргументи проти релігійної віри в армках аналітичної філософії*

Неопозитивістична теорія релігії Віденського філософського гуртка. Джон Файндлі та ontological disproof. Теорії релігії Річарда Давкінса і Денієля Деннетта. Берtrand Рассел і Ентоні Флю та призумція атеїзму

II. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамович, С. Релігієзнавство / С.Абрамович., М.Тілло , М. Чікарькова. – К.: Декор, 2004.
2. Академічне релігієзнавство: Підручн. / За наук. ред. проф. А.М.Колодного. – К.: Світ Знань, 2000.
3. Атлас Библейской истории. – М: Рос. Библ. Общество, 1995.
4. Біблійний атлас: Наочний посібник для цікавих до Біблії. – К.: Сетекс-ЛТД, 1994.
5. Головащенко, С.І. Біблієзнавство. Вступний курс: Навч. посіб. / С.Головащенко. – К.: Либідь, 2001.
6. Головащенко, С.І. Історія християнства: Курс лекцій: Навч. посіб. / С.Головащенко. – К.: Либідь, 1999.
7. Дешиця, М. Малий український церковно-історичний словник / М.Дешиця. – Львів: Основа, 1994.
8. Джерела канонічного права Православної Церкви. – Х., 1997.
9. Ислам: Энциклопедический словарь. – Москва: Наука, 1991.
10. Історія релігії в Україні: Навч. посіб. / За ред. А.М.Колодного, П.Л.Яроцького. – К.: Знання, КОО, 1999.
11. Історія християнської церкви на Україні (Релігієзнавчий довідковий нарис). – К.: Наукова думка, 1991.
12. Калінін, Ю.А. Релігієзнавство: Підручн. /Ю.Калінін, С.Харьковщенко . – К.: Наук. думка, 1999.
13. Кимелев, Ю.А. Философия религии: Систематический очерк / Ю.Кимелев. – М.: Изд. Дом “Nota Bene”, 1998.
14. Кислюк, К.В. Релігієзнавство: Підручн. / К.Кислюк. – К.: Кондор, 2004. – 396 с.
15. Классики мирового религиоведения: Антология. – М.: Канон+, 1996.
16. Лубський, В.І. Соціологія релігії: Курс лекцій / В. Лубський, В. Козленко, Т.Горбаченко . – К.:Фітосоціоцентр, 1999.
17. Павлов, С.В. Географія релігій: Навч. посіб. / С.Павлов . – Київ: Ар-тЕК, 1999.
18. Петрушенко, В.Л. Релігієзнавство: Навч. посіб. / В. Петрушенко, О. Петрусенко, М. Скалецький. – Львів: Новий світ. – 2000.
19. Порублев, Н.В. Культы и мировые религии / Н.Порублев. – М.: Благовестник, 1999.
20. Психологія з викладом основ психології релігії. – Львів: Свічадо, 1998.
21. Релігієзнавство / За ред. М.Ф.Рибачука. – К.: Освіта, 1997.
22. Релігієзнавство: Навч. посіб. / За ред. С.А.Бублика. – К.: Юрінком Інтер, 2000.
23. Релігієзнавство: Підручн. / За ред. В.І.Лубського, В.І.Теремка. – К.: Вид. центр "Академія", 2007.
24. Релігієзнавчий словник. – К.: Четверта хвиля, 1996.
25. Релігії світу. – К.: Махаон-Україна, 2005.
26. Релігії світу: Навч. посіб. / Л.М. Шугаєва. – К.: Академвидав, 2011.
27. Туркало, Я. Нарис історії Вселенських Соборів (325-787) / Я.Туркало. – Нью-Гейвен; Брюссель, 1974.
28. Ходькова, Л.П. Релігієзнавство: Підручн. / Л.Ходькова. – Львів: Афіша, 2003.
29. Юрій, Н.Ф. Релігієзнавство / Н.Юрій . – К.: Декор, 2006.
30. Яроцький, П.Л. Релігієзнавство / П.Яроцький. – К.: Кондор, 2004.

**III. ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ Й СКЛАДАННЯ
КАНДИДАТСЬКОГО ІСПИТУ
ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 09.00.11 РЕЛІГІЄЗНАВСТВО**

1. Анімізм і ранні вірування
2. Магія та людські прагнення до панування над світом
3. Тотемізм і природні культури
4. Культ богині-матері в доісторичні часи та їхня проекція в національних релігіях
5. Шаманство і рання інституційна релігійність
6. Релігія Месопотамії
7. Релігія стародавнього Єгипту
8. Зороастризм – релігія персів
9. Юдаїзм: розвиток та історія
10. Індуїзм: філософія та релігія Індії
11. Сикхізм як синтез ісламу та індуїзму
12. Філософія і релігійність конфуціанства
13. Даосизм і релігія космічної гармонії
14. Синтоїзм – традиційна релігія Японії
15. Олімпійська релігія стародавньої Греції
16. Елевсинські містерії у стародавній Греції
17. Містерії Діоніса і культура природної свободи
18. Орфізм: вірування і онтологія
19. Релігія стародавнього Риму
20. Сіддхартха Гаутама Шакья-Муні та буддизм
21. Трипітака – Священне Писання буддизму
22. Чотири святі істини
23. Онтологія та антропологія буддизму
24. Конфесійні поділи буддизму
25. Виникнення і розвиток ісламу
26. Віровчення ісламу
27. Обряд і культ ісламу
28. Конфесійні поділи ісламу
29. П'ятикнижжя Мойсея
30. Історичні та поетичні книги Біблії
31. Біблійні пророки
32. Новий Завіт. Євангелія
33. Апостольські писання християн
34. Християнські новозавітні апокрифи
35. Християнська думка до I Нікейського Собору
36. Вселенські Собори IV століття (I Нікейський та I Константинопольський)
37. Християнська думка пізньої патристики

38. Християнська думка епохи Каролінгів
39. Західна Реформація і християнська думка Нового часу
40. Християнська думка XVIII-XX століть
41. Хрещення Русі 988 року. Перші століття київського християнства
42. Християнство монголо-татарської епохи. Заснування Галицької митрополії
43. Українська Церква у Литві і Польщі. Християнство і козацтво
44. Берестейська унія та її наслідки
45. Постберестейська полеміка та українська Церква XVII–XIX ст.
46. Українські Церкви в XX столітті
47. Українські Церкви від 1990 року
48. Релігія і філософія
49. Теорії критики релігії
50. Аргументи проти релігійної віри в рамках аналітичної філософії

IV. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ З КУРСУ:

Оцінка *«відмінно»* ставиться, якщо претендент повно і правильно відповідає на питання, виявляє розуміння завдань релігієзнавства, демонструє своє особисте ставлення до них, виявляє виражену суб'єктивну позицію, вільно оперує знаннями з релігієзнавства і філософії релігії, демонструє уміння розглядати проблему в загальному контексті міждисциплінарного підходу, порівнювати і оцінювати різні наукові підходи, виділяти проблеми, виникаючі суперечності, перспективи. Виклад питання базується на сучасному знанні суті релігієзнавства, проблем її формування і розвитку, підкріплюється посиланнями на ключові роботи фахівців у цій галузі. Претендент виявляє знання історико-філософського та релігієзнавчого процесу, ключових понять; розуміє закономірності і принципи розвитку сучасного наукового знання. Вільно веде діалог з членами комісії, користується сучасною філософською, релігієзнавчою і науковою лексикою.

Оцінка *«добре»* ставиться, якщо претендент недостатньо глибоко і докладно представляє та оцінює різні підходи до даної проблеми. Для його відповіді характерна недостатня інтеграція міждисциплінарних знань, при поясненні сучасних проблем релігієзнавства і філософії релігії допускається деяка еkleктичність знань, неповнота аналізу і слабка аргументованість власної точки зору. Відповідь на питання білету базується на знанні сучасних концепцій, проте спостерігається деяка суперечність методолого-теоретичних позицій. Претендент проводить взаємозв'язки висловлюваного теоретичного матеріалу з галуззю свого наукового дослідження. Діалог із членами комісії під час відповіді на запитання носить науково-філософський характер, відповіді претендента обґрунтовані, мова грамотна, з використанням сучасної філософської і наукової лексики. У викладенні теоретичних положень є неістотні неточності і недоліки.

Оцінка *«задовільно»* ставиться, якщо претенденту важко розкривати окремі положення сучасного релігієзнавства і філософії релігії, відповідних теорій і концепцій. Положення, що висувуються, декларуються, але недостатньо аргументуються, не розкривається суть відмінностей концептуальних підходів. Відповідь на питання не має чіткого теоретичного обґрунтування, носить переважно описовий характер. У викладі матеріалу допускаються істотні помилки, відповідь носить репродуктивний характер і не відображає особистого ставлення претендента до висловлюваного знання, відповідь побудована не логічно, для чого постійно вимагаються уточнюючі запитання екзаменаторів. Претендент відчуває труднощі під час відповіді на запитання членів комісії, підміняючи наукове обґрунтування проблем міркуванням практично-побутового плану, характерні неточності у використанні філософської і наукової термінології.

Оцінка *«незадовільно»* ставиться, якщо претендент не володіє знанням сучасного релігієзнавства і філософії релігії, його думки є поверховими та слабо аргументованими. Відсутнє розуміння міждисциплінарних зв'язків. Відповідь на запитання не має теоретичного обґрунтування, розкривається не в повному обсязі, виклад є нелогічним. При відповіді претендент виявляє незнання та нерозуміння більшої частини матеріалу, передбаченого програмою кандидатського іспиту, допускає істотні помилки, претенденту важко в їх виправленні навіть у разі запитань-уточнень екзаменаторів. Наукове обґрунтування проблем підміняється міркуваннями життєвого плану, в мові переважає побутова лексика, спостерігаються значні неточності у використанні філософської і наукової термінології.